

1. मॉड्यूल व त्याच्या संरचना

मॉड्यूल तपशील	
विषयाचे नाव	अकाउंटन्सी
कोर्स नाव	अकाउंटन्सी 03 (बारावी, सत्र -1)
मॉड्यूल नाव	नफा-नसलेल्या संस्थांसाठी लेखांकन – भाग 1
मॉड्यूल आयडी	leac_10101
पूर्व-आवश्यकता	व्यवसाय संस्थांच्या वित्तीय स्टेटमेंटचे ज्ञान; डेबिट आणि क्रेडिटच्या नियमांची समज; भांडवल आणि महसूल पावत्या आणि खर्च
उद्देश	1) नफा न मिळालेल्या संस्थेची अर्थ आणि वैशिष्ट्ये 2) नफ्यासाठी नसलेल्या संस्थांची खाती रेकॉर्ड 3) पावती आणि पेमेंट खाते 4) उत्पन्न आणि खर्च खाते 5) ताळेबंद
सूचनक शब्द	एनपीओ, नफा नसलेली संस्था, पावती आणि देय नोंदी

2. विकास कार्यसंघ

भूमिका	नाव	सदस्यत्व
राष्ट्रीय MOOC समन्वयक (एनएमसी)	प्रा अमरेंद्र पी बेहरा	सीआयईटी एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
कार्यक्रम समन्वयक	डॉ रिज्युल करीम बारभुईया	सीआयईटी, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
कोर्स समन्वयक (सीसी) / पीआय	प्रो. शिप्रा वैद्य	डीईएसएस, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
कोर्स कोऑर्डिनेटर (सीसी)	डॉ. निधि गुसाईन	सीआयईटी एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
विषय विषय तज्ज्ञ (एसएमई)	प्रा गणेश प्रकाश चन्ना	आयसीएआय च्या सोलापूर शाखा, सोलापूर, महाराष्ट्र
पुनरावलोकन टीम	श्री विनय सेतिया कु.प्रिती शर्मा	इंद्रप्रस्थ ग्लोबल स्कूल, नवी दिल्ली केंडिर्य विद्यालय, से 24, नोएडा
तकनीकी टीम	श्री. शोभित सक्सेना सुश्री खुशबू शर्मा	सीआयईटी एनसीईआरटी, नवी दिल्ली सीआयईटी एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
अनुवादक	तृप्ती रोंघे परळकर	

परिचय

जेव्हा आपण आपल्या आजूबाजूला पाहतो तेव्हा असे दिसून येते की बहुतेक लोक विविध कामांमध्ये व्यस्त असतात. शिक्षक शाळांमध्ये शिकवतात, शेतकरी शेतात काम करतात, कामगार कारखान्यात काम करतात, वाहनचालक वाहने चालवितात, दुकानदार वस्तू विकतात आणि डॉक्टर रुग्णांना उपस्थित राहतात. अशा प्रकारे, लोक दिवसा आणि काहीवेळा रात्री संपूर्ण वर्षभर व्यस्त असतात. आता प्रश्न पडतो की आपण सर्वजण स्वतः ला व्यस्त का ठेवत आहोत. उत्तर आपल्या इच्छेनुसार आहे. असे केल्याने आम्ही एकतर विविध जबाबदा-या पूर्ण करतो किंवा पैसे मिळवतो ज्याद्वारे आम्ही वस्तू खरेदी करू शकतो आणि सेवा मिळवू शकतो.

सर्व मानवांना वेगवेगळ्या प्रकारच्या गरजा असतात. तर, त्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी त्यांना काही किंवा इतर क्रियाकलाप करावे लागतील.

मानवी क्रियाकलापांचे येथे वर्गीकरण केले आहे: -

1. आर्थिक क्रियाकलाप
2. अर्थ आर्थिक उपक्रम

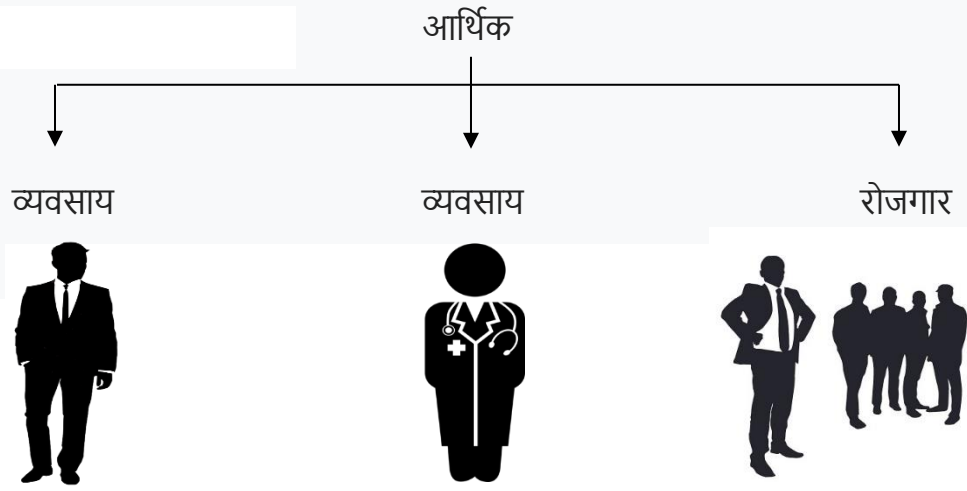
मानवी क्रिया

	आर्थिक क्रियाकलाप	गैर-आर्थिक क्रियाकलाप
मूलभूत	आर्थिक क्रियाकलाप	गैर-आर्थिक क्रियाकलाप
याचा अर्थ	आर्थिक क्रियाकलाप ज्याद्वारे आपण आपली उपजीविका कमावू आणि संपत्ती निर्माण करू शके	गैर-आर्थिक क्रियाकलाप असे असतात ज्यांचे उद्दीष्ट पैसे कमविणे नव्हे तर प्रेम, सहानुभूती, देशप्रेम यासारख्या सामाजिक, मानसिक आणि भावनिक गरजा भागवणे आहे.
उदाहरणे	<ul style="list-style-type: none">• कारखान्यात काम करणारे लोक• रेस्टॉरंटमध्ये जेवण बनवणे• शाळेत शिकवणारे शिक्षक• आपल्या क्लिनिकमध्ये कार्यरत डॉक्टर	<ul style="list-style-type: none">• घरातील पत्नी आपल्या कुटुंबासाठी जेवण बनवित आहे• शिक्षक घरी मुलगी शिकवित आहेत.• एक मुलगा वृद्धांना रस्त्यावरून मदत करत आहे
अपेक्षा	लोक नफा किंवा पैशाच्या उत्पन्नाची अपेक्षा करतात	लोक नफ्याची अपेक्षा करत नाहीत
परिणाम	संपत्ती आणि मालमत्ता निर्माण होऊ.	समाधान आणि आनंद होऊ

आर्थिक क्रियाकलापांचे प्रकार

आम्हाला माहित आहे की पैसे कमावण्यासाठी आर्थिक क्रिया हाती घेतल्या जातात. आर्थिक उपक्रम म्हणजे ज्याद्वारे आपण आपले उपजीविका मिळवू शकतो. सामान्यतः लोक नियमितपणे अशा कामांमध्ये स्वतः ला गुंतवून ठेवतात आणि असे म्हणतात की त्यांच्या व्यवसायात मग्न असतात. व्यवसायांचे तीन विस्तृत प्रकारात वर्गीकरण केले जाऊ शकते.

- 1) व्यवसाय:
- 2) व्यवसाय:
- 3) रोजगार

1) व्यवसाय:

व्यवसाय त्या आर्थिक क्रियाकलापांना संदर्भित करतो, जे नफा मिळविण्याच्या मुख्य ऑब्जेक्टसह वस्तूच्या उत्पादन किंवा खरेदी-विक्रीशी किंवा सेवांच्या पुरवठ्याशी जोडलेले असतात.

उदाहरणार्थ:

खाणकाम, उत्पादन, व्यापार, वाहतूक, साठवण, बँकिंग, विमा इ.

1.1 नफ्यासाठी नसलेल्या संस्थांची लेखा रेकॉर्ड

या संस्था कोणत्याही व्यापार किंवा व्यवसायात गुंतलेल्या नाहीत. व्यवसायीक संस्थांप्रमाणेच ते देखील खात्यातील कालावधीच्या शेवटी आर्थिक स्टेटमेंट तयार करण्यास सोयीस्कर असलेल्या सर्व पावती, देयके, उत्पन्न, खर्च, मालमत्ता आणि दायित्वे असलेली खाती ठेवतात.

याव्यतिरिक्त, त्यांना सर्व निश्चित मालमत्ता आणि वापरण्यायोग्य वस्तूंचे स्टॉक रजिस्टर राखणे आवश्यक आहे.

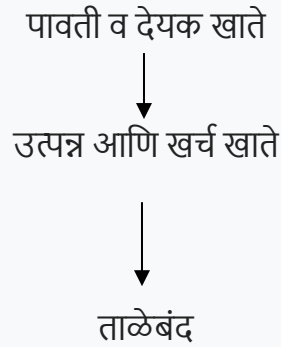
ते कॅपिटल फंडाची देखभाल करतात ज्याला जनरल फंड देखील म्हणतात जे वर्षातून दरवर्षी प्राप्त झालेल्या अतिरिक्त उत्पन्न, आजीवन सदस्यता शुल्क, वारसा इत्यादीमुळे जमा होते.

अंतिम खाती किंवा वित्तीय विधाने:

नफा-नसलेल्या संस्थांना प्रत्येक लेखा कालावधीच्या शेवटी आर्थिक स्टेटमेंट तयार करणे देखील आवश्यक असते. जरी या संस्था ना नफा मिळविणाऱ्या संस्था आहेत आणि त्यांना व्यापार आणि नफा आणि तोटा खाते बनविणे आवश्यक नाही परंतु वर्षातील उत्पन्न खर्च पूर्ण करण्यासाठी पुरेसे होते की नाही हे माहित असणे आवश्यक आहे.

केवळ त्यांनाच सदस्य, देणगीदार आणि योगदानकर्त्यांना आवश्यक असणारी आर्थिक माहिती सोसायट्यांच्या रजिस्ट्रारकडे पुरविणे आवश्यक आहे.

या हेतूसाठी, त्यांना लेखा कालावधी संपल्यानंतर त्यांची अंतिम खाती तयार करावी लागतील आणि लेखाची सामान्य तत्त्वे त्यांच्या तयारीमध्ये पूर्णपणे लागू आहेत. 'नफ्यासाठी नसलेल्या संस्थेची' अंतिम खाती पुढील बाबींमध्ये आहेत:

(i) पावती आणि पेमेंट खाते: पावती आणि पेमेंट खाते म्हणजे रोख आणि बँक व्यवहारांचा सारांश आहे जो आय आणि व्यय खाते आणि बॅलन्स शीट तयार करण्यास मदत करतो. त्याशिवाय ही एक कायदेशीर आवश्यकता आहे कारण प्राप्ती आणि पेमेंट्स खाते देखील उत्पन्न आणि खर्च खाते आणि बॅलन्स शीट सोसायट्यांच्या रजिस्ट्रारकडे सादर करावे लागतात.

(ii) उत्पन्न आणि खर्च खाते: हे नफा आणि तोटा खाते करण्यासारखे आहे. नफा-नसलेली संस्था सहसा प्राप्ति आणि देयक खात्याच्या मदतीने मिळकत आणि खर्च खाते आणि बॅलन्स शीट तयार करतात. तथापि, हे असे होत नाही की ते चाचणी शिल्लक ठेवत नाहीत.

(iii) शिल्लक पत्रक:

नफा न मिळालेल्या संस्थेच्या आर्थिक स्थितीची अचूकता तपासण्यासाठी, चाचणी शिल्लक मदतीने बॅलन्स शीटची तयारी करणे म्हणजे अचूक पावती आणि पेमेंट खाते तसेच उत्पन्न आणि खर्च खाते तयार करणे सुलभ होते. ताळेबंद

1.3 पावती व देयक खाते

“एक पावती आणि पेमेंट खाते रोख / बुक प्रमाणेच रोख / बँक व्यवहाराची सारांशित नोंद आहे, ज्याचे विश्लेषण व समापन शिल्लक समाविष्ट करून योग्य शीर्षकाखाली वर्गीकृत केले जाते.”

ना-नफा संस्थे लेखा वर्षाच्या शेवटी पावती आणि देय खाते तयार करतात. या खात्याच्या मदतीने आणि काही अतिरिक्त माहिती, उदाहरणार्थ, रोख पुस्तकाच्या डेबिट बाजूस दिसणाऱ्या वेगवेगळ्या तारखांना सदस्यांकडून प्राप्त झालेल्या सबस्क्रिप्शन, पावती आणि पेमेंट खात्याच्या पावत्या बाजूला दर्शविल्या जातील ज्यात एक वस्तू आहे त्याची एकूण रक्कम. त्याचप्रमाणे, रोखीच्या पुस्तकाच्या पत बाजूला नोंदविल्याप्रमाणे वेतन, भाडे, वीज शुल्क वेळोवेळी दिले जाते परंतु एकूण वेतन, एकूण भाडे खाते अशा प्रकारे, पावती आणि पेमेंट खाते सध्याच्या कालावधी, मागील कालावधी किंवा त्यानंतरच्या काळात किंवा ते भांडवल किंवा महसूल स्वरूपाचे आहे की नाही याचा पर्वा न करता, विविध पावत्या आणि देयके यांचे सारांशित चित्र प्रदान करते. हे लक्षात घेतले जाऊ शकते की हे खाते घसारा सारख्या कोणत्याही विना-रोकड वस्तू दर्शवित नाही.

पावती व पेमेंट अकाउंटमधील सुरुवातीची रक्कम बँकेच्या हाती / रोख रकमेचे प्रतिनिधित्व करते जे त्याच्या पावत्याच्या बाजूला दर्शविले जाते आणि या खात्याचे शेवटचे शिल्लक वर्षाच्या अखेरीस हातात आणि बँकेतील शिल्लक दर्शवते जे क्रेडिटवर दिसते पावती आणि पेमेंट खात्याची बाजू.

पावती आणि पेमेंट खाते फॉर्मेट

वर्ष संपल्याची पावती व देयक खाते

Dr.

Cr.

प्राप्तिकर	(₹)	देयके	(₹)
शिल्लक बी / डी	xxx	शिल्लक बी / डी (बँक ओव्हरड्राफ्ट)	xxx
हातात कॅश	xxx	वेतन आणि पगार	xxx
बँक मध्ये रोख	xxx	भाड्याने	xxx
सदस्यता	xxx	दर आणि कर विमा	xxx
	xxx		xxx

सामान्य देणगी	xxx	मुद्रण आणि स्टेशनरी	xxx
वर्तमानपत्र / नियतकालिक / कचरा कागदाची	xxx	टपाल आणि कुरिअर	xxx
विक्री जुन्या क्रीडा साहित्यांची	xxx	जाहिरात	xxx
विक्री मुदत ठेवींवर व्याज	xxx	सुंदर खर्च	xxx
सामान्य गुंतवणूकीवर व्याज / लाभांश	xxx	दूरध्वनी शुल्क	xxx
लॉकर भाड्याने	xxx	करमणूक खर्च	xxx
स्कॅपची विक्री	xxx	ऑडिट फी	xxx
चॅरिटी शोमधून मिळणारी रक्कम	xxx	मानधन	xxx
विविध पावती	xxx	दुरुस्ती व नूतनीकरण	xxx
भव्य-मदत	xxx	जमिनीची देखभाल	xxx
लीगेसीज	xxx	वाहक	xxx
विशिष्ट देणगी	xxx	वर्तमानपत्र आणि नियतकालिक	xxx
गुंतवणूकीची विक्री	xxx	मालमत्ता खरेदी	xxx
निश्चित मालमत्तांची विक्री	xxx	गुंतवणूकीची खरेदी	xxx
आजीवन सदस्यता शुल्क	xxx	शिल्लक c / d	xxx
प्रवेश शुल्क	xxx	हातात रोख रक्कम	
विशिष्ट उद्देशाच्या निधीच्या पावत्या	xxx	बँक येथे रोख रक्कम *	
विशिष्ट निधीवर व्याज			
गुंतवणूक			
शिल्लक बी / डी (बँक ओव्हरड्राफ्ट)			
	Xxx		xxx

* दोनपैकी एक रक्कम असेल म्हणजेच, प्रत्येक बँक किंवा बँक ओव्हरड्राफ्टमध्ये, दोन्ही नाही.

उदाहरण: अनमोल शर्मा युवा संघटना, बहलशी संबंधित खालील शिल्लक, पावती आणि खर्चाच्या यादीमधून

31 मार्च 2019 रोजी समाप्त होणा-या वर्षासाठी पावती व देयक खाते तयार करा:

तपशील	Amt. मध्ये (₹)	तपशील	Amt. मध्ये (₹)
रोख शिल्लक उघडत आहे	1000	जुन्या क्रीडा साहित्यांची विक्री	800
बँक शिल्लक उघडत आहे	2500	देणगी मिळाली	4500
साठी सदस्यता गोळा केली		भाडे दिले	800
2016-17 500		क्रीडा साहित्य खरेदी केले	3200
2017-18 2500	4500	रीफ्रेशमेंट्सची खरेदी	500
2018-19 1500	800		1500

रीफ्रेशमेंट्सची विक्री प्रवेश शुल्क	1000	देखभाल खर्च पगार दिला स्पर्धेचा खर्च फर्निचर खरेदी केले कार्यालयीन खर्च हातात रोख रक्कम बंद	1500 2000 1000 500 500
--	------	--	------------------------------------

उत्तर: अनमोल शर्मा युवा संघटना, बहल यांच्या पुस्तकात

31 मार्च 2019 रोजी संपलेल्या वर्षासाठी

Dr.

Cr.

प्राप्तिकर	(₹)	देयके	(₹)
शिल्लक बी / डी - रोख बँक सदस्यता 2016-17 500 2017-18 2500 2018-19 1500 ताजेतवाने विक्री प्रवेश शुल्क देणगी मिळाली जुन्या क्रीडा साहित्यांची विक्री	1000 2500 4500 800 1000 4,500 800	भाड्याने क्रीडा साहित्य खरेदी केले देखभाल खर्च पगार स्पर्धेचा खर्च फर्निचर खरेदी केले कार्यालयीन खर्च रीफ्रेशमेंटची खरेदी रोख बँक (बाळ. आकृती)	800 3200 1500 1500 2000 1000 500 500 500 100
	11,600		11,600

स्पष्टीकरण १

पंजाबी बाग स्पोर्ट्स क्लब, दिल्ली संबंधित पुढील माहितीमधून, 31 मार्च 2019 रोजी समाप्त होणाऱ्या वर्षासाठी पावती व पेमेंट खाते तयार करा:

प्राप्तिकर	(₹)	देयके	(₹)
रोख शिल्लक उघडत आहे बँक शिल्लक उघडत आहे साठी सदस्यता गोळा केली 2016 Rs रु. 500	1500 8000	जुन्या क्रीडा साहित्यांची विक्री मंडपासाठी देणगी मिळाली क्रीडा साहित्य खरेदी भाडे दिले	1000 5000 5500 4000 500

2017	रु. 5,500	7000	रीफ्रेशमेंटची खरेदी	3000
2018	रु. 1,000	1200	टेनिस कोर्टाच्या देखभालीसाठी	
रीफ्रेशमेंट्सची विक्री		1500	खर्च	3000
प्रवेश शुल्क मिळाले			पगार दिला	2000
			फर्निचर खरेदी केले	3000
			स्पर्धेचा खर्च	1500
			कार्यालयीन खर्च	500
			हातात रोख रक्कम बंद	